

Ν Ε Κ Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Α Ι

FERNAND CHAROUTHIER

Ἐρχόταν στήν Κρήτη, τὸν περασμένο Αὔγουστο, γιὰ νὰ συνεχίση τὶς ἔρευνές του στὰ Μάλλια, πού εἶχε ἀρχίσει εἴκοσι χρόνια πρὶν ἄλλὰ ἢ ἀρρώστεια, πού ἐπρόκειτο νὰ τὸν φέροι λίγους μῆνες ἀργότερα, στὸν τάφο, τὸν περιέμενε στὴ μέση τοῦ ταξιδιοῦ.

Ὁ θάνατός του, στὶς 12 Δεκεμβρίου 1953, ἐστέρησε, τὴ Γαλλία ἀπὸ ἓνα, σημαντικό καὶ νέον ἀκόμη μελετητὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς πανεπιστημιακοὺς καθηγητές. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλλάδα χάνει στὸ πρόσωπό του ὄχι μόνο ἓναν ἑξαιρετικὸ ἔρευνητὴ τοῦ παρελθόντος της, ἀλλὰ καὶ ἓνα φίλο τῆς σύγχρονης μορφῆς της· ἰδιαίτερα ὀδυνηρὴ εἶναι γιὰ τὴν Κρήτη ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀνασκαφέα τῶν Μαλίων καὶ συγγραφέα πολλῶν ἔργων σχετικῶν μὲ τὸ μινωικὸ πολιτισμὸ.

Ὁ F. Charouthier εἶδε τὸ φῶς στὸ Bordeaux τὸ 1899. Ἄφοῦ, σὰ μαθητής, δημιούργησε ἓνα «θρύλο Charouthier» στὸ λύκειο πού φοίτησε, μπῆκε στὰ 1919 στήν École Normale Supérieure, στὸ ὄνομαστὸ ἴδρυμα πού ἐκπαιδεύει τὴν πνευματικὴ ἀριστοκρατία τῆς Γαλλίας, ὅπου καὶ ἐπρόκειτο νὰ ξαναγορίσει καὶ νὰ πεθάνει σὰν συνδιευθυντής.

Τὸ 1922, μόλις πῆρε τὸν τίτλο τοῦ agrégé ès Lettres, πέτυχε στὸν διαγωνισμὸ πού τὸν ἔκαμε μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στήν Ἑλλάδα—ἀφοῦ ἔληξε ἡ θητεία του στὴ σχολή, τὸ 1926, ἔμεινε σὰν καθηγητὴς τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου ὡς τὸ 1929—ἔσκαψε στοὺς Φιλίππους, στὴ Σαμοθράκη, στὴ Δῆλο, κυρίως ὅμως στὰ Μάλλια. Εἰδήσεις σχετικὲς μὲ τὶς ἀνασκαφές αὐτές ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ Bulletin de Correspondence Hellénique ἀπὸ τὸ 1924 καὶ ἔπειτα. Ἀπὸ τὸν ἴδιο χρόνον ἀρχισε νὰ δημοσιεύει ἄρθρα, γιὰ διάφορα θέματα, στὸ ἴδιο περιοδικὸ καὶ ἄλλοῦ.

Ὅταν γύρισε στὴ Γαλλία, τὸ 1929, διορίστηκε ὑφηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας στὸ Dijon. Τὸ 1931 μετατέθηκε στὸ Bordeaux. Τὸ 1935 ἔγινε docteur ès Lettres, μὲ τὰ ἔργα του: *Les Dioscures au service d'une Déesse* καὶ *Exploration archéologique à Delos: Le sanctuaire des Dieux de Samothrace* καὶ ἀμέσως προβι-

βάστηκε σὲ καθηγητὴ στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο. Δυὸ χρόνια ἀργότερα μετατέθηκε στὸ Παρίσι, ὅπου δίδαξε, στὴν ἀρχή, ἀρχαία ἱστορία, καὶ ἀπὸ τὸ 1941 ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ἑλληνικὸ πολιτισμὸ. Τὸ 1948 διορίστηκε, ἐπὶ πλέον, συνδιευθυντὴς στὴν *École Normale Supérieure*, εἰδικὰ ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν διοίκηση τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος.

Ὁ F. Charouthier, ὑπῆρξε μιὰ πολύπλευρη καὶ πολυτάλαντη φουσιογνωμία. Πνεῦμα στερεό, διεισδυτικὸ, μὲ κρίση λεπτὴ καὶ σίγουρη, ἀλλὰ καὶ ἀνήσυχο, εὐκίνητο, γεμάτο περιέργειες, ἀσχολήθηκε μὲ ποικίλα θέματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Σὰν ἀρχαιολόγος, μελέτησε μνημεῖα τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, κλασικὰ καὶ μετακλασικὰ, ὑπῆρξε ὁμῶς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς τῆς κρητικῆς προϊστορίας. Δίδαξε ποίηση καὶ τραγικούς· κυρίως ἀσχολήθηκε μὲ τὸν Εὐριπίδη. Οἱ ἔρευνές του τὸν ὀδήγησαν σὲ ζητήματα ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ μυθολογίας. Παράλληλα, ἦταν ἰδιοσυγκρασία ἔντονα συναισθηματικὴ. Ἔνοιωθε καὶ ἀγαποῦσε τὶς τέχνες, πρὸ πάντων τὴν ποίηση, οἱ φίλοι του διηγοῦνται γιὰ τὸ πάθος του ν' ἀπαγγέλλει, σὲ μικρὲς φιλικὲς συντροφίαι, σὲ περιπάτους, ποιήματα (κάποτε καὶ νέα ἑλληνικά). Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ἔχει γράψει ποιητικώτατες σελίδες, καὶ ἔχει συνθέσει ἐπιγράμματα στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ. Ἡ ὥραία μορφή του ἐνδιέφερε ὅσο καὶ τὸ περιεχόμενον. Αὐτὴ τὴν πνοὴ τὴν εἶχε, φαίνεται, καὶ ἡ διδασκαλία του, ποὺ συγκέντρωνε ἓνα πυκνὸ καὶ πιστὸ ἀκροατήριον — πρὸ πέντων στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς. Τρίτον χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς προσωπικότητάς του ἦταν ἡ ἀνθρωπιά, μὲ τὴν πρὸ μεστή σημασία τοῦ ὄρου, ποὺ τὴν ἐνοιωθε ὅποιος τὸν πλησίαζε. Γιὰ τοὺς παλιοὺς φίλους του ἦταν «notre Charouthier», ὅπως εἶπε, στὸν ἐπικήδειόν του, ἓνας συμμαθητὴς του. Ἀλλὰ τὰ ἴδια συναισθήματα ἐνέπνεε καὶ πρὸς τοὺς νεότερους, τοὺς μαθητὲς του, Γάλλους καὶ ξένους· στὸ πρόσωπό του ἔβρισκαν πολύτιμον ὁδηγόν, ποὺ ἐσπρωχνε τὸ ἐνδιαφέρον του, καμμιὰ φορὰ, ὡς τὰ ἀτομικὰ προβλήματα τους.

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο, ποὺ ἀφήνει εἶναι πλούσιον καὶ ποικίλον. Ἐνα σημαντικό τμήμα του ἀναφέρεται στὴ μινωικὴ Κρήτη. Ὡς τώρα ἔχει δημοσιεύσει τρεῖς ἐκθέσεις σχετικὲς μὲ τὶς ἀνασκαφὰς τῶν Μαλίων. Ἡ πρώτη εἶναι μὲ συνεργασία τοῦ κ. Charbonneau: *Fouilles exécutées à Mallia: Ier Rapport (1922-1924)*, Paris, 1928. Ἡ δευτέρα μὲ συνεργασία τοῦ κ. Joly: *Fouilles exécutées à Mallia, deuxième rapport: Exploration du Palais (1925-1926)*, Paris 1936. Ἡ τρίτη, μὲ τὴν συνεργασία τοῦ κ. Demargne: *Fouilles exécutées à Mallia, IIIème Rapport: Exploration du Palais, bordure orientale et septentrionale (1927, 1928, 1931, 1932)*, Paris, 1942. Τώρα τελευταῖα εἰτοιμάζει καὶ τὴν τέταρτην ἔκθεσιν. Ἀπὸ τὰ λαμπρότερα εὐρή-

ματά του στα Μάλλια είναι δυὸ ξίφη, πού ὁ ἴδιος ἀποκατέστησε καὶ δημοσίευσε μὲ τὸν τίτλο : *Deux épées d' apparat*, Paris, 1938. Τὰ δύο εὑρήματα τοῦ δίδουν τὴν εὐκαιρία γιὰ γόνιμες παρατηρήσεις πάνω στὴν μινωικὴ μεταλλουργία. Ὁ κυβιστήρας, πού διακοσμῆ τὴν λαβὴ στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ξίφη, ἀπασχόλησε τὸν συγγραφέα σὰ μορφὴ καὶ σὰ θέμα. Ὁ Charouthier δημοσίευσε ἐπίσης τὶς γραπτὲς πινακίδες πού βρέθηκαν στὸ ἀνάκτορο τῶν Μαλλίων : *Les Écritures minoennes au Palais de Mallia*, Paris, 1930, Σ' ἓνα κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ θέση τῆς κρητικῆς γραφῆς ἀνάμεσα στὶς ἄλλες πού ἀναπτύχθηκαν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, γύρω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Οἱ πέντε αὐτὲς ἐργασίες ἀποτελοῦν ἰσάριθμα τεύχη τῆς σειρᾶς «Études Crétoises» πού ἐκδίδει ἡ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ τῆς Ἀθήνας.

Στὴ μινωικὴ γραφὴ ξαναγύρισε ἀργότερα δημοσιεύοντας τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα : *Inscription hiéroglyphique minoenne gravée sur un bloc de calcaire* (B.C.H., 1938, σ. 104), *Inscription Minoenne sur une pastille d' argile* (Melanges Picard I, 1948, σελ. 166 - 169), *Notes et discussion sur l'écriture linéaire A* (Rev. Ph 1949, σελ. 819), *Remarques sur le déchiffrement des hieroglyphes minoens* (Minos, I, 2, σελ. 71). Ἐν καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔλαβε μέρος στὴν κίνηση πού ἔγινε τελευταῖα γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς μινωικῆς γραφῆς, παρακολουθοῦσε μ' ἐνδιαφέρον τὶς προσπάθειες πού γινόταν πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Τὰ τρία τελευταῖα χρόνια, πού εἶχα τὴν τύχη νὰ τὸν βλέπω, τὸ θέμα τοῦτο ἐπανερχόταν συχνὰ στὴν ὁμιλία του. Τὴν τελευταῖα φορὰ πού τὸν εἶδα τὸν Ἰούλιο τοῦ 1953, μοῦ ἔλεγε πὼς τὸν προσεχῆ χειμῶνα θὰ ἔγραφε μιὰ mise - au - point τοῦ ζητήματος.

Ἄλλος τομέας τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, πού τὸν γοήτευσε καὶ ὅπου πολλὰ ἔχουν προσφέρει οἱ γνώσεις του καὶ ἡ εὐαισθησία του, εἶναι ἡ σφραγιδογλυφία. Τὰ σχετικὰ ἄρθρα του *A travers trois gemmes prismatiques* (Mélanges Geotz, 1932, σελ. 183 - 201), *L' Orient et la Crète à propos d' un cylindre crétois* (Ἀρχ. Ἐφημ. 1937, σελ. 321 - 324), *Glyptique minoenne et la Continuité de la civilisation minoenne* BCH, 1946, σελ. 78 - 90), *Sur une entaille minoenne inédite* REA, 1947, σελ. 22 - 24), *De l'origine du prisme triangulaire dans la glyptique minoenne* (BSA, 1951, σελ. 42) διακρίνονται γιὰ τὶς λεπτότατες στυλιστικὲς παρατηρήσεις του καὶ γιὰ τὴν ἱκανότητα, πού δείχνει στὴν ἐρμηνεῖα μορφῶν δυσνοήτων. Τὶς πιὸ πολλές φορὲς, ὅπως φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἀπὸ μερικοὺς τίτλους, ἀπ' αὐτοὺς πού ἀναφέραμε, χρησιμοποιεῖ τὸ ὄντικὸ πού τοῦ δίνει ἡ σφραγιδογλυφία, γιὰ νὰ προχωρήσει σὲ συναγωγὴ γενικωτέρων συμπερασμάτων σχετικῶν μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ

ἢ μὲ τις σχέσεις πὸν συνδέουν τὸν κρητικὸ πολιτισμὸ μὲ τὴν ἀνατολή.

Τὸ τελευταῖο τοῦτο θέμα τὸν ἔχει ἄλλωστε ἀπασχολήσει καὶ σὲ ἄλλα ἄρθρα του. Ἔτσι, παλιότερα, δημοσίευσε *A propos des decouvertes de Byblos* (REA, 1930, σελ. 209 κ. ἑξ.) γιὰ νὰ τονίσει τὴν ἐπίδραση τῆς Κρήτης στὴν Βύβλο, πὸν εἶχε παραγνωρίσει ὁ αἰγυπτιολόγος Montet, στὸ ἔργο του *Byblos et l'Égypte*. Στὸν ἴδιο τομέα ἀνήκει καὶ μιὰ ἀπὸ τις τελευταῖες του ἐργασίες, πὸν εἶναι καὶ ἀπὸ τις πὸ ἐνδιαφέρουσες. Σ' ἓνα τάφο τοῦ Τὸδ, στὴν Αἴγυπτο, βρέθηκε ἓνας θησαυρὸς ἀπὸ θαυμάσια ἀσημένια ἀγγεῖα, πὸν αἰγυπτιολόγοι καὶ ἀνατολιστὲς συμφώνησαν ὅτι δὲν ἦσαν αἰγυπτιακῆς ἢ συριακῆς κατασκευῆς. Ὁ Charouthier, στὸν ὁποῖο ἀνέθεσαν τὴν ἀνέυρεση τῆς πατρότητας, κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται πράγματι γιὰ ἔργα, πὸν ἀσφαλῶς ἀνήκουν στὸ χῶρο τῆς αἰγυπτιακῆς τέχνης, χωρὶς, ὥστόσο, νὰ μπορεῖ νὰ λεχθῇ μὲ ἀσφάλεια ὅτι ἔχουν κατασκευαστῆ στὴν Κρήτη: εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν γίνει σὲ κάποιον συριακὸ ἐργαστήριον, σύμφωνα μὲ κρητικὰ πρότυπα. Τὰ συμπεράσματα τοῦ Charouthier στηρίζονται σὲ λεπτότατες ἀναλύσεις καὶ σὲ προσεγγίσεις ἑμμεσες. Αὐτὴ ἡ ἐργασία δημοσιεύθηκε στὸ *Tresor de Tôd* (Documents de fouilles de l'Institut français d'archeologie orientale du Caire, τομ. VI, σελ. 21 - 35).

Ἄλλες διάφορες ἐργασίες σχετικὲς μὲ τὴν Κρήτη εἶναι: *Une ardoise d'ecolier à l'époque minoenne*, REG, 1925, p. 42), *La vaisselle commune et la vie de tous les jours à l'époque minoenne* (REA 1941, p. 5 - 15), ὅπου βρίσκει ὅτι ὀρισμένα οἰκιακὰ σκευῆ, ἔχουν ἐπιζήσει, ὡς τις μέρες μας, *Une table à offrandes au palais de Mallia*, RCH, 1928, σελ. 292 - 332): πρόκειται γιὰ μιὰ τράπεζα προσφορῶν πρὸς τὴ Γῆ - Μητέρα.

Μὲ σκοπιὰ τὴν Κρήτη ὁ F. Charouthier κρατοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν ματιά του ὅλη τὴν ἑλληνικὴ προϊστορία. Τὰ κεφάλαια πὸν ἔχει γράψει στὸ *Les premières civilisations*, πὸν ἀποτελεῖ τὸν πρῶτο τόμο τῆς σειρᾶς *Peuples et civilisations*, Paris, 1950 [Livre I, chap IX: La naissance de la civilisation égéenne—Livre II, chap. IV: La civilisation et le thalassocratie minoennes—chap. V: L'Hellade pré-dorique et l'empire achéen—Livre III, chap. IV: l'invasion dorienne et la naissance des cités grecques—chap. XI: La civilisation en Grèce d'Homère aux guerres médiéques] εἶναι καλογραμμένες, πυκνὲς σελίδες πὸν ἀποκαλύπτουν τις συνθετικὲς ἱκανότητες τοῦ ἀείμνηστου ἐπιστήμονα. Θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργο νὰ γινόνταν εὐρύτερα γνωστὲς στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ἔργο τοῦ F. Charouthier πὸν ἀναφέρεται στὴν κλασσικὴ καὶ

μετακλασσική Ἑλλάδα, ἔξ ἴσου σημαντικό, ὅσο αὐτὸ ἀνήκει στὸν τομέα τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, περιλαμβάνει κυρίως, τὴ μεγάλη του ἐργασία, *Les Dioscures au service d' une Déesse, étude d' iconographie religieuse*, Paris, 1935, ὅπου μελετᾶ μιὰ μεγάλη σειρά μνημείων τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μ. Ἀσία, ποὺ περιστάνουν τοὺς Διοσκόρους συνδυασμένους μὲ μιὰ γυναικεία θεότητα, τὴν Ἑλένη, τὴν Κυβέλη, τὴν Ἴσι κ. ἄ. καὶ ζητᾶ νὰ βρῆ τὴν καταγωγή καὶ τὴν σημασία τοῦ εἰκονογραφικοῦ τούτου θέματος, ποὺ ἀνταποκρίνεται σ' ὀρισμένες θρησκευτικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἰδέες τῆς ἐποχῆς ποὺ δημιούργησε τὰ μνημεῖα τούτα. Τὸ βιβλίο συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ σειρά ἄρθρα, συγγενικοῦ περιεχομένου, δημοσιευμένα σὲ διάφορα περιοδικά. Μιὰ ἄλλη ομάδα ἐργασιῶν του ἀναφέρεται σὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὶς ἀνασκαφές του στὰ μέρη, ποὺ σημειώσαμε πρὸ πάνω. Τὰ ὑπόλοιπα δημοσιεύματά του ποικιλότατα σὲ περιεχόμενο εἶναι δύσκολο νὰ μποῦν σὲ συγκεκριμένες κατηγορίες. Ἀναφέρουμε μόνο ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ οἱ ἐκδόσεις Budé εἶχαν ἀναθέσει στὸν Charouthier τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῶν «Φοινισσῶν» (ἔχει δημοσιευθῆ στὸν τόμο V τοῦ Εὐριπίδη) καὶ τοῦ Ὁρέστη (ποὺ εἶναι ὑπὸ ἐκτύπωση).

* Ἄς ὑπενθυμίσουμε τέλος ὅτι στὸν F. Charouthier ὀφείλουμε τὶς ὠραιότατες σελίδες τοῦ *En Grèce*, Paris, 1932 καὶ τοῦ *Retour en Grèce*, Paris, 1938, σελίδες χαρακτηριστικὲς γιὰ τὴν εὐαισθησία του καὶ γιὰ τὴν ἀνέση τῆς πέννας του, μέσα στὶς ὁποῖες μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα τῆς σύγχρονης, Ἑλλάδος, ὅπως ἀποκαλύφθηκε στὸν ἴδιο, σὰν ἔφτασε στὸν τόπο μας, ποτισμένος ἀπὸ τὴν κλασσικὴ παιδεία.

ΑΓΝΗ ΞΕΝΑΚΗ - ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ